

שורשי המנגל: למה אנחנו מנפנפים? רן פוני, עמ' 14

הכיסא הכחול רן פוני

צילום: יהושע יוסף

המנגל יושב על רגש יהודי שהקומיקאי ג'רי לואיס הגדיר כך: ניסו להרוג אותנו, שרדנו – ויאכלה לאכול

המעמדות והערות, ועל האתוס הישראלי שעוין מאור התנשאות, סנוביות. הדימוי המזרחי של המנגל מגיע מההיסטוריה המקומית של הפיקניק בתור בילוי שמקורו במעמד הנמוך אבל האמת היא שצליית בשר היא צורה בזבזנית של הכנת בשר, המתאימה לחברת שפע, שא" ליה הפכנו בשנות ה-80 – שהיתה התקופה שבה המנגל הפך לסמל לאומי.

כחברה, התבגרנו

עוד לפני המנגל מתקיימים טקס הדלקת המשואות ונאומו של יו"ר הכנסת. "תנועות לאומיות בעולם אוהבות להשתמש בסמל בוליקה של אש, והתנועה הציונית לקחה את זה לכיוון של הדלקת המשואות. אגב, זה טקס יחסית חריג בעור לם מבחינת אהדת הקהל. זו מסורת שנוצרה ב-1952 על ידי המדינה.

"בשנה הזו קרה אירוע מכונן, שבפרספקטיבה של שנים נתפס אפילו כביזארי במידת מה. בן-גוריון היה בחו"ל ביום העצמאות באותה השנה. הוא לא מאור העי" ריך טקסים, ויו"ר הכנסת דיבר במקומו. כך נוצר הנוהג שראש הממשלה לא מדבר בטקס. עד כדי כך זה היה אקראי. בעיניי זה מנהג טוב דווקא בגלל האקראיות הזו, וחבל לי שהוא שונה ב-2018 בגלל עניינים פוליטיים. יש משהו יפה בעצם קיומן של מסורות ארוכות שנים, ולדעתי – המהלך הזה סדק במעט את הקונצנזוס שיש מסביב לטקס, שהוא אחר מהחביבים על הישראלים, וזוכה לכי-70 אחוזי רייטינג."

מדוע לדעתך הטקס בה פופולרי? "זה לא בהכרח בגלל שיש בו מיצג מרהיב, כי הרי קיימים ברחבי הגלובוס מופעים מרשימים יותר. הפור פולריות שלו קשורה לכך שבישראל, באופן חריג ביחס לעולם, החגים מתחילים בערב ולא במוקד – בהתאם ללוח העברי. בארה"ב, למשל, אדם הולך לישון ב-3 ביולי ומתעורר במוקד לתוך החג. אין מעבר דרמטי אל כניסת החג כפי שאנחנו חווים אותו. זה נכון בכל החגים והמועדים, אבל במיוחד במעבר מיום הזיכרון לעצמאות. "לרבים מאיתנו יום הזיכרון הוא היום הקשה ביותר בשנה, ואנשים מרגישים שהם לא יכולים לעבור מיידית

גם השם "מנגל" מעיד על פערי מעמדות. "מנגל נתפס ככינוי עממי, בניגוד לברביקיו למשל, שנחשב יוקרתי יותר. ושוב: היית מצפה שדווקא המילה ברביקיו תתפשט בציבור, כי היא מילה עם ניחוח קוסי מופוליטי, אמריקני, יוקרתי – אבל קרה ההפך: המילה ברביקיו כמעט נעלמה, והציבור יודע שהחובה הלאומית היא לעשות מנגל, כמוכ"ן."

הרבה תוכן יחסית לתופעה פשוטה שבזאת. "כפיקניק וכמנגל יש המון תוכן, וזו בכלל לא תופעה ריקנית בעיניי. לדעתי זה יושב על סיפור העומק היהודי שהיטיב לנסח הסטנדרט האמריקני ג'רי לואיס, שהי גריר כך את החגים היהודיים: ניסו להרוג אותנו, שרי דנו, ועכשיו – יאללה לאכול. המנגל הוא עדות לכך, אם תרצה, שניסו להרוג אותנו ועכשיו – יאללה לאכול. אגב, האליטה נוטה לעיתים לקשר את המנגל עם דמות 'הישראלי המכוער' ועם תסביך הלבנטיניות של הישרא" לים מכל העדות. אבל האמת היא שהקישור של המנגל עם מזרחיות אינו נכון היסטורית, כי צליית בשר בחוצות לא היתה צורת בילוי מקובלת בלבנט, זה לא בא משם."

או מאיפה? "לי ידוע על חמש מדינות בעולם שחוגגות את היום הלאומי שלהן באמצעות צליית בשר בחוצות: ארה"ב, דרום אפריקה, ארגנטינה, אוסטרליה וישראל. מה משוי" תף למדינות הללו? הן הוקמו על ידי תנועות לאומיות מתיישבות, כלומר לא מדינות בעלות היסטוריה של עם שיושב על אדמתו.

"אתוס ההתיישבות שלנו מתאים לצורת החגיגה שהונחלה בישראל, והגיעה בעיקרה מארה"ב, אך עברה כמוכ"ן שינויים סביבתיים. האמריקנים עושים ברביקיו בעיקר בחצר הבית הפרטי, עם מכשיר ברביקיו משוכלל, כי אתוס ההתיישבות האמריקני הוא אינדיבידואלי – החלוצי, הקאובוי. בישראל, לעומתם, אתוס ההתיישבות הישראלי הוא קולקטיבי – קיבוצים, מושבים וקהילות שמתיישבות ביחד – ולכן אנחנו צולים בשר בעיקר במרחב הציבורי."

ובכל זאת, בישראל המנגל נתפס כסמל לאומי דווקא בדימוי המזרחי שלו, ולא בדימוי האמריקני, הקוסי מופוליטי, באמור. "יותר מאשר תיאור היסטורי של מקור המנגל, זה מעיד על הדימוי העצמי העממי של הישראלים, וזה נכון לכל

פרוב' חזקי שוהם
היסטוריון וחוקר תרבות ישראלית
עמית מחקר במכון שלום הרטמן.
מרצה בתוכנית הבין-תחומית ללימודי פרשנות ותרבות באוניברסיטת ברא"ל

סרופ' חזקי שוהם, אתה חוקר היסטוריה ותרבות ישראלית. ערב יום העצמאות, מעי" ניין להבין מאיפה התחילה בכלל מפורת הנפנוף והמנגל הישראלי.

"בימים של הקמת המדינה ואחריה, היה מתח בין ניסיונות המדינה להנחיל סיפור לאומי וערכים לאומיים לציבור הרחב באמצעות טקסים למי" ניהם, לבין פעולות של העם שנעשות מלמטה, מהשטח. ניסיונות המדינה לא ממשו תפסו, ובתחילת שנות ה-50 יום העצמאות היה יום של שעמום. אנשים ישבו בבית ולא ידעו מה לעשות.

"לקראת סוף שנות ה-50 החלה להיווצר באופן ספוי" נטני תרבות של פיקניק, אנשים החלו 'לפלוש' לגנינות ציבוריות, לפארקים עירוניים, לחופי ים – ומאוחר יותר, בשנות ה-60, גם ליערות קק"ל. חשוב לזכור שביישוב בתקופת המנדט, פיקניק כלל לא היה חלק מתרבות הבילוי. רק אחרי תהליך מאוד ארוך, המנגל הפך להיות מעין סמל של יום העצמאות."

אלא שהמדינה והאליטה לא התלהבו מהמנגל בתור הסמל הלאומי ליום העצמאות.

"נכון – העשן, הלכלוך, הרעש, כל אלה נתפסו כדבר המוני, וולגרי. בשנות ה-80 עוד היה מי שנאבק בתופעת המנגלים, ונרשמו ניסיונות למפות את התופעה ולהגבי" לה. אבל בסוף שנות ה-80 המנהג הזה התקבע בתרבות הישראלית, והמנגל הפך לבילוי האולטימטיבי בסופי שבוע וחגים, ולסמל לאומי של ממש ביום העצמאות."

עוד לפני כן, המנגל יצר כאן הבדלים מעמדיים. "הפיקניק לא נתפס כתרבות בילוי נעלה, ובשנות ה-60 התחילו להצמיד אליו טיולים, למשל. אבל כדי לקיים טיול נדרש רכב. וכך, אנשים מהמעמד הבינוני והעליון, ברובם אשכנזים, נסעו לטיול משולב בפיקניק, בשעה שאנשים ממעמדות נמוכים נאלצו לבלות בסמוך למקום מגוריהם – בגינה השכונתית או בפארק העירו" נה. אלא מה? בדרך כלל המעמדות הנמוכים מחקים את הרגלי הבילוי והפנאי של המעמדות הגבוהים. במנגל קרה בדיוק ההפך: המנהג זרם מלמטה למעלה ואומץ על ידי המעמדות הגבוהים."

הצמדת ימי הזיכרון והעצמאות תמוהה:
 "רוב המדינות בעולם, כולל מדינות ערב, אירופה ואמריקה - מפרידות את יום הזיכרון מיום העצמאות. יש משהו בדנ"א היהודי שמרגיש בנוח עם ערבוב של עצב ושמחה. הסמיכות הזאת התקבעה בתרבות שלנו"

על האש, קריית שמונה

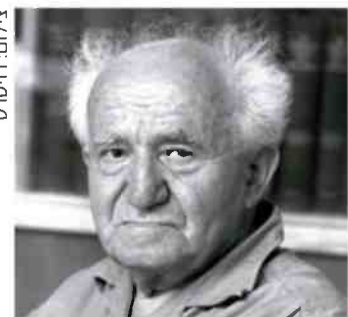
בעבר אנשים השתעממו בבית. עצמאות בירושלים, 1970

מחדירה בכוח את הזיכרון. בעת הצפירה בתל אביב

מסורת נאום יו"ר הכנסת התחילה במקרה: "ב' 1952 קרה אירוע מכונן. בן גוריון היה בחו"ל ביום העצמאות באותה השנה. הוא לא מאוד העריך טקסים, ויו"ר הכנסת דיבר במקומו. כך נוצר הנוהג שרה"מ לא מדבר בטקס. עד כדי כך זה היה אקראי"

בן גוריון, 1968

הצפירה כתקדים עולמי: "לא ידוע לי על עוד הרבה מדינות שמשתלטות כך על המרחב הציבורי. גם המרחב הפרטי נעצר - אין פרסומות, כל המשדרים מוקדשים לנושא, המוזיקה משתנה. זה דפוס יהודי טיפוסי שמחדיר בכוח את הזיכרון אל רשות הפרט"

"זו כפייה דתית של הדת האזרחית, דת שנהנית מקוני צנוס כללי כמוזון; חשוב לומר שלמדינות יש את היכולת והאפשרות לעשות זאת, וזה בסדר: מדינה יכולה לעצב ימי זיכרון כראות עיניה. המעניין ויוצא הדופן כאן הוא הכפייה של הדבר על רשות היחידה. אם תיקח את ארה"ב לדוגמה - הרי ששם לא היו מעיזים בכלל לחשוב על זה."

לו המנדט הסתיים בדצמבר

בהקשר של ארה"ב, מעניינת ההשוואה למדינות אחרות, אולי דווקא ביחס לימי העצמאות השונים. כך, למשל, בישראל מעוגן יום העצמאות בחוק יסודי זה הנוהג גם במדינות אחרות?

"זה חשוב בעיקר למדינות צעירות. אולי בישראל של 1948 היתה חשיבות שיהיה ליום הזה עיגון בחוק, אולם ב-2021 לא זה המצב, ולדעתי לא היה צורך של ממש לעגן זאת בחוק הלאום. בעניין זה, חשוב לדעת שיש מדינות שבהן אין יום לאומי של ממש. בשבדיה, למשל, אין יום עצמאות. זו ממלכה שקיימת משהו כמו אלף שנים, ואין להם מושג מתי הם זכו לעצמאות, מתי נוסדה המדינה. במהלך המאה ה-20 הם יצרו שם בהדרגה יום לאומי שחל, לא במפתיע, בחודש יוני - כשאפשר לצאת החוצה ולחגוג. הם גם מצאו קרב חשוב כלשהו מהמאה ה-16 שהתאים לזיכרון."

כשאתה אומר "יצרנו", אין הכוונה דווקא למדינה עצמה, לשלטון.

"נכון, במדינות רבות אלה דברים שמחלחים מלמטה, בדומה לישראל. כוחה של המדינה לקבוע יום לאומי, וחגים בכלל, הוא מוגבל, ומה שקובע הם תהליכים חברתיים למיניהם. בפנילנד, למשל, יום העצמאות חל בחודש דצמבר. בתקופה זו מזג האוויר הוא בלתי אפשרי, ולכן יש ליום הלאומי אופי חמורסבר ורציני, קצת דומה ליום הזיכרון שלנו. תנסה לחשוב מה היה קורה אם האו"ם היה מכריז שהמנדט הבריטי מסתיים בדצמבר, ולא במאי. ייתכן שהתרבות שלנו היתה נראית אחרת לגמרי. וזה אומר אחת משתיים: או שלא היינו עושים על האש, או שיום העצמאות היה הופך לבעל חשיבות פחותה ביחס לחגים אחרים. שער בנפשך."

להצעות ולתגובות: Ranp@israelhayom.co.il

אחרים נערכים טקסי זיכרון. אט-אט נוצר נוהג של קיום אותם טקסי זיכרון לפני יום העצמאות, דווקא במטרה להפריד את טקסי הזיכרון מהחגיגות; כך, טקסים אלה הפכו ליום הזיכרון כפי שאנחנו מכירים אותו כיום."

זה גם מראה על תנועה מלמטה, ערבוב של שמחה ועצב, דפוס ותיק שמאפיין את העם היהודי. "נכון, למשל חתן ששובר כוס בחתונתו כדי להזכיר את חורבן ירושלים. או שבחגים, בבית הכנסת, אחת התפילות המרכזיות היא 'זיכור'. יש משהו בדנ"א היהודי שמרגיש בנוח עם ערבוב של עצב ושמחה."

זה נכון בעניין שימי הזיכרון והעצמאות יהיו בה סמוכים?

"אני לא רואה אופציה אחרת. הבעייתיות ברורה, אבל זה התקבע כל כך חזק בתרבות שלנו, בפסיכה הישראלית, והיהודים יודעים להתמודד עם זה."

פעם השכול היה מופנם, אולי מצומצם יותר. היום זה לא כך.

"יש בזה משהו. הימים הלאומיים היו אמורים להציג מעבר הדרגתי מעצב לשמחה: להתחיל ביום השואה, להמשיך ביום הזיכרון, ובסוף להגיע ליום העצמאות בתור השיא הדרמטי. בפועל, הקליימקס הרגשי הוא יום הזיכרון ולא יום העצמאות, שבו יש סוג של התפרקות מהמתח והמועקה של יום הזיכרון. בעיניי זה מצביע על הלך רוח פסימי בחברה הישראלית."

"אני חושב שכחברה, אנחנו נותנים לשכול מקום סמלי מוגזם בנרטיב הלאומי, שלפעמים הופך לפסימי יתר על המידה. אז כן, הטון הדרמטי של יום הזיכרון בעיניי קצת מוגזם ביחס לפרוקן של יום העצמאות, אבל מובן שזה לא אומר שאני לא מתאבל ביום הזה."

הצפירה היא עדות נוספת לטון הדרמטי, ומהווה, אולי, תקדים עולמי.

"לא ידוע לי על עוד הרבה מדינות בעולם שמשמיעות צפירה באופן הזה, שמשלטת לחלוטין על המרחב הציבורי, עוצר את החיים לדקה או שתיים, ומכריח כל אחת ואחד מאיתנו לעמוד דום. בחו"ל מדברים על הזיכרון, אבל בישראל יש כפייה של ממש. גם המרחב הפרטי נעצר לחלוטין - אין פרסומות, כל המשדרים מוקדשים לנושא, הטון והמוזיקה משתנים. זה דפוס יהודי טיפוסי שמחדיר בכוח את הזיכרון אל רשות הפרט. השתמשת במילה כפייה. זו מילה קשה."

ליום העצמאות כלי לעבד דברים. טקס הדלקת המשואות עונה בדיוק על הצורך הזה - יש סדר פעולות שמרכך את המעבר החריף מיום הזיכרון ליום העצמאות, למשל הנפת הרגל ונאום יו"ר הכנסת."

בעבר ראינו שהטקסים המרכזיים אופיינו בפומי פוזיות מסוימות, היום אנחנו עדים גם לטקסים אחרים, אלטרנטיביים, טקסים שנויים במחלוקת. איזה תהליך זה מראה שעברה החברה הישראלית?

"זה מראה שהתבגרנו, ושהחברה הישראלית הפכה להיות בטוחה יותר בעצמה ובקיום שלה. היא יכולה להרשות לעצמה להיות יותר מגוננת ולא לדבר בקול אחד". ישעיהו ליבוביץ' האשים בעבר את הרבנות הראשית בכך שלמנהגים שקבעה ליום העצמאות אין באמת משמעות הלכתית. האם קיימים אלמנטים דתיים בחגיגות העצמאות? ועד כמה יש שם 'מסורות מומצאות', כפי שאתה מכנה זאת באחד ממאמריו? "תראה, לכל מסורת יש מישהו שהמציא אותה, ואני חושב שליבוביץ' הציג תמונת עולם שטחית בעניין הזה. המחשבה שלו, כאילו מסורת היא דבר קבוע שאינו משתנה, לא עומדת במבחן הביקורת ההיסטורית הבסיסי ביותר. מנגד, גם אני חש משהו מאוד מלאכותי בסדר שקבעה הרבנות הראשית ליום העצמאות."

כפיית הדת האזרחית

בוא נשוב ונדבר על אחת השאלות המעניינות ביותר: מדוע בעצם מצמידים מלכתחילה את יום הזיכרון ליום העצמאות? הרי אין לכך אף ורע במי קומות אחרים.

"במבט השוואתי, ההצמדה הישראלית הזו היא תמוהה, חריגה ומוזרה. רוב המדינות בעולם, כולל מדינות ערב, אירופה ואמריקה - מפרידות את יום הזיכרון מיום העצמאות. בדקתי איך התקבעו כך ימי הזיכרון והעצמאות - ומה שגיליתי הפתיע אותי מאוד."

"ראשית, במשך שנים המדינה כלל לא קבעה רשמית את יום הזיכרון. הוא נקבע בחוק רק בשנת 1963. ביום העצמאות הראשון, בשנת 1949, התקיימו במקומות שונים בארץ טקסי זיכרון ספונטניים. זה יצר מצב שבו במקומות מסוימים מתחילות חגיגות, בעוד במקומות